

Фундація князя Острозького в Тернополі

Ведучий рубрики **Микола МАНЬКО**, директор Державного історико-культурного заповідника Острога

Чотирьохвісімдесят років тому король польський Зигизмунд Перший Старий видав краківському каштеляну і великому гетьману коронному Янові Аморі Тарновському (1488 – 1561) грамоту на заснування міста на берегах річки Серет. Так 15 квітня 1540 р. розпочалася історія Тернополя – одного з найближчих до Острога обласних центрів і впродовж певного часу – важливого міста і замку у володіннях князів Острозьких.

Тернопіль (первісна назва Тарнополь) отримав свою назву на честь свого засновника – визначного полководця і державного діяча Польського королівства, військового і політичного письменника. До речі, бойовий шлях гетьмана Яна розпочався під керівництвом і знаменами князя Костянтина Івановича Острозького, молодший син якого став пізніше його зятем. На честь магнатів Тарновських, домонархальним містом яких був Тарнів (Тарнув), крім Тарнополя, були названі і міста у власне Польщі – Тарнобжег і Тарногруд, які вони заснували. З часом поширилося і народне найменування міста на Сереті – Тернопіль (від тернового поля – місцевості порослої тереном). 9 серпня 1944 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР обласний центр був офіційно перейменованій з Тарнополя в Тернопіль, а сусідня з нами область – з Тарнопільської в Тернопільську.

Дочка гетьмана Яна Тарновського Софія (Зофія) 1553 р. стала дружиною князя Василя

Костянтина Острозького – воеводи київського і маршала землі Волинської. Вона рано пішла з життя (померла під час народження наймолодшого сина Олександра), проте пережила і старших своїх братів від першого батькового шлюбу, і молодшого брата від другого шлюбу гетьмана Тарновського. Тож вона стала спадкоємицею всіх батьківських володінь і принесла князям Острозьким і родові місто Тарнів, і Ярослав, і Тернопіль.

У рік смерті своєї дружини (1570 р.) князь Василь-Костянтин Острозький на пам'ять про неї зробив фондушу на шпиталь у Тернополі при храмі Різдва Христового, надавши йому (на сучасний вимір) біля 140 гектарів орної землі в околицях міста і відповідні будівлі при храмі. Шпиталь був насамперед добродійною (призначеною для опіки й утримання бідних та немічних людей «віри грецької»), а не лікувальною установою.

Ще за життя князя Острозького ласий шматок майна, який він пожертвував на добрі справи, став приводом для, кажучи сучасною мовою, корупційних скандалів. Спочатку пропала грамота, яку видав старий князь на руки призначеним опікунам (опаторам) шпиталю з числа поважних тернопільських громадян. Князь видав нову грамоту, призначивши в ній нових опаторів, – і тоді раптово «відшукалася» стара грамота. Пізніше намісник князя Василя-Костянтина у Тернополі пан Петро Лопот отримав скаргу від опаторів, що єврей Мендель (орендар тернопільських мит) начебто самовільно привласнив шматок поля, належного шпиталю. Пан Лопот постановив повернути ґрунти добродійному закладу. Але орендар

Мендель своєю чергою поскаржився власнику Тернополя і надав письмові докази (купчу грамоту), що це поле він придбав у пана Галича – на той час уже небіжчика. Призначене старим князем слідство з'ясувало, що покійник справді продав єврею орендарю не належну йому громадську землю, тобто вчинив важкий злочин. Але спитати вже не було з кого. Справедливий князь Василь-Костянтин відшукдовав єврея Менделя збитки, які той завдав не зі своєї вини, надавши йому окремих наділ по судівству із тим, що був повернений шпиталю.

Корупційні справи, пов'язані з тернопільською фундацією князя Острозького, тривали і в наступні століття, уже за нових власників міста. А з часом про шпитальний фонд князя забули і доходами від землі без належних на те підстав і для особистого збагачення тривалий час користувалися церковний приєнт. Уже в другій половині XIX ст. з ініціативи відомого громадського діяча і просвітника Галичини Олександра Барвінського, зусиллями тернопільського адвоката Данила Стахура та деяких інших достойників, справедливість була відновлена. Після тривалих судових процесів заповіт князя Острозького знову став служити громадській справі і підтримці найубогіших тернопільчан «віри грецької» (уже не православних, а греко-католиків). Землю і надані здавали в оренду, але отримані кошти надходили вже не в кишеню причту, а в засноване тоді ж «Заведеніє фундації Константина князя Острозького у Тернополі».

Заощадивши від цих прибутків 16 тисяч золотих, тернопільчани придбали в місті ґрунт і збудували нове приміщення для своєї установи. 12 травня 1886 р. фундація князя Острозького відзначила новосілля.

У будівлі відкрили каплицю і притулок для 22 старців. Також там почала працювати міщанська читальня і збиратися хорове товариство при ній. У важкі роки Першої світової війни у приміщенні фундації якийсь час діяли чоловіча і жіноча вчительські семінарії.

За радянської влади будівля фундації (на фото) була передана військовому госпіталю. Пізніше там працювали дитяча інфекційна лікарня, пологовий будинок і, врешті, – шкірвендиспансер. Робітники, яким було доручено демонтувати кам'яний хрест над будівлею, не знищили, а перенесли його. У 2006 р. хрест був установлений на попередньому місці. А ще раніше було відновлено напис 1886 р. зі згадкою про князя Острозького.

